

Ben-Ali-Libi, geen schlemiel, maar bekend en geliefd

Michel Velleman alias
Professor Ben-Ali-Libi,
goochelaar.

Professor Philippini

Naast Professor Ben-Ali-Libi is er nóg een Joodse goochelaar, geboren in de provincie Groningen, die in de oorlog is vermoord: Professor Philippini uit Uithuizen. De mannen kenden elkaar goed. Het is de artiestennaam van Philippus Knorringa (Uithuizen, 21 juli 1881-Auschwitz, 23 november 1942) uit Uithuizen. Hij werkte als verzekeringsagent, veekeurmeester en ritueel slachter en toerde in de jaren 20 van de vorige eeuw door de provincie Groningen met zijn goochel- en revueprogramma. Philippini adverteerde regelmatig in *Nieuwsblad van het Noorden*. Op 12 december 1925 plaatste hij een advertentie waarin hij zich aanbood om in de koude avonden van de maand 'hoop en licht onder de mensen te brengen'. Philippus Knorringa was getrouwd met Ida Ullmann (Westheim, 6 mei 1886-Auschwitz, 23 november 1942). Het huwelijk werd gezegend met vier kinderen en ze woonden in Uithuizen op Brouwerijstraat 30. Philippini en Ida zijn in Auschwitz vergast. Alleen dochters Mathilde en Froukje overleefden de oorlog. De koffer van het echtpaar is te zien in Het Nederlands paviljoen in het Staatsmuseum Auschwitz-Birkenau.

Scharrelaar, kleine schlemiel. Willem Wilmink kenschetste Ben-Ali-Libi in zijn bekende gedicht als een mens in de marge. Maar de in Groningen geboren goochelaar, pseudoniem van Michel Velleman, op 2 juli 1943 in Sobibor vergast, was beroemd en geliefd. Zijn boekje met trucs beleefde zes drukken.

TEKST HERMAN SANDMAN

Professor Ben-Ali-Libi noemde zichzelf 'hofgoochelaar' en meldde in advertenties, zoals in het *Rotterdams Nieuwsblad* van 27 november 1928, te hebben opgetreden voor het koninklijk huis. Voor prinses Juliana, prins Hendrik en zelfs voor de Duitse keizer Wilhelm II, die in ballingschap in Nederland leefde.

Of Ben-Ali-Libi inderdaad koninklijk publiek had, is moeilijk te verifiëren. De Rijksvoorlichtingsdienst (RVD) kan het niet bevestigen. Ben Hummel noemt de bewijzen in de biografie *Ben Ali Libi – Handelaar in illusies* 'nogal dun'.

PRINSES BEATRIX

Volgens goochelaar George Tokaya (71) uit Usquert die nog steeds trucs van Velleman uitvoert, zoals in de voorstelling *In de Illusie*, is prinses Beatrix vermoedelijk een van de weinige leden van het koninklijk huis die Ben-Ali-Libi nog heeft zien optreden, al moet ze heel jong zijn geweest. De RVD meldt echter dat onze voormalige koningin niet ingaat op vragen daarover.

Wat niet wil zeggen dat het niet klopt. Ben-Ali-Libi was, aldus Tokaya: „Een man van aanzien. De term 'kleine schlemiel' slaat meer op zijn ongeluk, zijn noodlot. De kern van het gedicht zijn de regels *In jouw paradijs/hoeveel ruimte is daar/voor Ben-Ali-Libi/goochelaar*. Velleman had de pech te leven in een tijd dat joden geen deel mochten uitmaken van de samenleving en systematisch werden vermoord.”

In het begin van zijn carrière scharrelde hij inderdaad zijn kostje bij elkaar op markten en Joodse feestjes maar Velleman maakte naam als goochelaar en kreeg les. Hij kocht zijn trucs bij het instituut van Lurette, door diens biograaf Michel van Zeist omschreven als 'mogelijk de grootste vooroorlogse goochelaar van Europa'.

„Hij trad op voor de AVRO, in de V&D, stond in grote voorstellingen.”

LIJST VAN ARTIESTEN

De goochelaar zou ondanks die verdiensten in de vergetelheid zijn geraakt, als niet schrijver Willem Wilmink zijn naam zag op een lijst van in de oorlog vermoorde artiesten in het boek *Door de nacht klinkt een lied – Amusement in Nederland 1940-1945* van Henk van Gelder en Jacques Klöters uit 1985.

Theatermaker Joost Prinsen spoort hem aan er een gedicht over te maken. Het vers, over de waanzin van de oorlog, verschijnt voor het eerst in de bundel *Ze zeggen dat de aarde draait* (Amsterdam, 1988). Als Wilmink overlijdt en Dirk Jan Roeleven in 2004 een documentaire over Wilmink maakt, draagt Prinsen *Ben-Ali-Libi* voor en raakt op het einde geëmotioneerd.

En altijd als ik een schreeuwer zie / met

Professor Ben-Ali-Libi

Professor Ben-Ali-Libi werd op 5 januari 1895 in Groningen geboren als Michel Velleman, de tweede zoon van Jesajas Ruben (Jacques) Velleman en Aaltje Noort. Het gezin leefde in grote armoede, trok vrij snel na de geboorte van Michel weg uit Groningen en belandde na een zwerftocht in 1901 in Amsterdam.

Michel bouwt na zijn dienstdienst, onder meer op Rottumeroog, een carrière op als humoristisch goochelaar Professor Ben-Ali-Libi. Hij noemde zich hofgoochelaar, gaf les en publiceerde een boekje met goocheltrucs. Velleman had een eigen organisatiebureau en trad in het hele land op, al of niet met artiesten als John de Leeuw, het duo Johnny en Jones, Fientje de la Mar en Louis Noiret.

Michel Velleman trouwt in 1916 met Anna Speijer en ze krijgen twee kinderen: Aaltje (1919-1943) en Jacques (1921-1979). Aaltje is geestelijk gehandicapt en verhuist naar het Joodse tehuis Beth Azarja van de S. A. Rudelsheimstichting in Hilversum. Hij gaat steeds meer verdienen, ze verhuizen naar steeds betere woningen en op 1 april 1940 trekt het gezin in op Merwedeplein 59, een nieuwe buurt, waar de huizen centrale verwarming en warm water hebben.

Dochter Aaltje werd als eerste slachtoffer van de nazi's. Alle bewoners van het tehuis verhuisden op 16 april 1942 naar een ander onderkomen in Hilversum en worden een klein jaar later via Westerbork afgevoerd naar vernietigingskamp Sobibór. Professor Ben-Ali-Libi treedt voor het laatst op 24 mei 1942 op in het Joodse werkkamp Molengoot nabij Hardenberg. Toen werkte hij al, om toch nog wat te verdienen, bij de Culturele afdeling van de Joodse raad.

Velleman en Speijer worden bij een van de laatste grote razzia's op zondag 20 juni 1943 gearresteerd en afgevoerd naar Westerbork. Ze gaan op 29 juni op transport naar Sobibór en worden daar, naar wordt aangenomen, op 2 juli 1943 vergast.

Zoon Jacques is tijdens de arrestatie aan het voetballen, overleeft de oorlog en leest, na een lange zoektocht, pas in februari 1950 in de *Staatscourant* het officiële bericht van het overlijden van zijn ouders. Het enige wat rest is een fotoalbum, in bewaring gegeven bij de bureaus. De koffer van Professor Ben-Ali-Libi, het kostbaarste bezit van een goochelaar, is verdwenen.

een alternatief voor de democratie, / denk ik: jouw paradijs, hoeveel ruimte is daar voor Ben-Ali-Libi, de goochelaar? / Voor Ben-Ali-Libi, de kleine schlemiel, / Hij ruste in vrede, God hebbe zijn ziel

Hij breekt bij het 'kleine schlemiel' en dat versterkt het beeld dat Ben-Ali-Libi een krabbelaar was.

MERWEDEPLEIN

Tokaya: „Het gezin Velleman woonde op stand aan het Merwedeplein, had telefoon, in die tijd niet goedkoop. Hij trad op in rokkostuum, in smoking, kocht trucs uit de catalogus van Lurette. Kostte allemaal geld. Zijn geestelijk gehandicapte dochter Aaltje werd verzorgd in een duur tehuis. Hij kon het betalen.”

Hij noemt hem een 'slimme man', goed in marketing en publiciteit. Ben-Ali-Libi reikte in zijn 20-jarige goochelcarrière tot de nationale top, al had hij niet de statuur van internationale grootheden als Theo Bamberg, alias Okito en Lurette. Het boekje met 27 van zijn trucs beleefde niettemin 6 edities. Dat tekent zijn populariteit.

KUIKENTJES

George Tokaya, geboren in Surabaya, kwam voor het eerst in aanraking met goochelen

Mensen willen betoverd worden

door zijn Oom Do, die een muntje uit het oor van de jongen haalde en dwars door een hand liet gaan. „Aan boord van het schip waarmee we in 1958 naar Nederland kwamen deed iemand de bekende truc met bekertjes. Echter niet met balletjes, maar met kuikentjes. Het zou nu niet meer kunnen, maar het was magisch.”

In Nederland kreeg hij van 'Oma Lange-dijk' de kaartjes die bij beschuit van Hus zaten. Op elk kaartje werd een goocheltruc uitgelegd. Hij leerde ze, deed ze voor aan oma en rolde zo in de wereld van het 'klas-siek goochelen'.

Een ambacht volgens Tokaya, dat meer inhoudt dan kunstjes laten zien: „Je moet er bij praten, verhalen en anekdotes omheen verzinnen.”

Het is wat de stijl van Ben-Ali-Libi typeert en die van zijn collega en vriend Professor Philippini, een andere Joodse goochelaar uit de provincie Groningen, minder bekend, maar eveneens in de oorlog vermoord.

„Tegenwoordig, bijvoorbeeld op YouTube, moet het snel en flitsend, maar het is de kunst een magische wereld te creëren. Mensen willen betoverd worden.”

HANS KLOK

Ben-Ali-Libi was bovendien illusionist, hij waagde zich aan zweeftrucs. Een 'Hans Klok avant la lettre'. „Wat hij ook al deed was participierend goochelen. Kinderen op het podium trucs laten doen. Zo van: dat kunnen jullie ook. Meel, ei en olie in een pan en daar echte snoepjes uit toveren. De verbazing van een kind, dat maakt je geliefd.”

Of, zoals biograaf Ben Hummel schrijft: 'Wie in de televisie- en internetloze dagen voor de oorlog naar een optreden van de professor ging had iets om over na te praten.'

Ben-Ali-Libi, de goochelaar

Op een lijst van artiesten, in de oorlog vermoord, staat een naam waarvan ik nog nooit had gehoord, dus keek ik er met verwondering naar: Ben-Ali-Libi. Goochelaar.

Met een lach en een smoes en een goocheldoos en een alibi dat-ie zorgvuldig koos, scharrelde hij de kost bij elkaar: Ben-Ali-Libi, de goochelaar.

Toen vonden de vrienden van de Weduwe Rost dat Nederland nodig moest worden verlost van het wereldwijd joods-bolsjewistisch gevaar. Ze bedoelden natuurlijk die goochelaar.

Wie zo dikwijls een duif of een bloem had verstoppt, kon zichzelf niet verstoppen, toen er hard werd geklopt. Er stond al een overvalwagen klaar voor Ben-Ali-Libi, de goochelaar.

In 't concentratiekamp heeft hij misschien zijn aardigste trucs nog wel eens laten zien met een lach en een smoes, een misleidend gebaar, Ben-Ali-Libi, de goochelaar.

En altijd als ik een schreeuwer zie met een alternatief voor de democratie, denk ik: jouw paradijs, hoeveel ruimte is daar voor Ben-Ali-Libi, de goochelaar?

Voor Ben-Ali-Libi, de kleine schlemiel Hij ruste in vrede, God hebbe zijn ziel.

Willem Wilmink (1936-2003), auteur van bovenstaand gedicht.

Eerbetoon

Filmmaker Dirk Jan Roeleven presenteerde in 2015 de documentaire *Ben Ali Libi – goochelaar*. De gemeente Amsterdam verneemde hem in maart 2017 met een brug. Zijn geboortehuis aan de Ruitersstraat 7 in Groningen kreeg op 1 september van dat jaar een gedenksteen. Struikelstenen werden in juli 2021 geplaatst voor de woning van het gezin Velleman op Merwedeplein 59 in Amsterdam.

Het Verhalen Cabinet bracht vorig jaar op verschillende plekken een verhalende voorstelling over Ben-Ali-Libi, met Harold van Hees (zang en piano), Esther de Boer (zang en klarinet), Douwe van der Bijl (verhalenverteller en zang) en George Tokaya, goochelaar.

In de Illusie

George Tokaya laat trucs zien van Professor Ben-Ali-Libi en Professor Philippini in de voorstelling *In de Illusie* van Het Verhalen Cabinet, dat in oktober is te zien.

Een stuk over de twee in Groningen geboren Joodse goochelaars en hun vrouwen, Anna en Ida. De echtgenoten vertellen het verhaal van Ben-Ali-Libi en Philippini, maar ook hun eigen rol in de levens van hun mannen. De muziek, klarinet, viool, accordeon en zang, verklankt de sfeer van de vooroorlogse jaren van het Joodse revue en cabaret (www.verhalencabinet.nl).